

**Maren R. Niehoff, *Philon von Alexandria.
Eine intellektuelle Biographie***

Übersetzt von Claus-Jürgen Thornton und Eva Tyrell

Tübingen: Mohr Siebeck, 2019

XIII + 346 стр. ; 21 cm

ISBN 978-3-16-156298-3 / eISBN 978-3-16-158354-4

<https://www.doi.org/10.1628/978-3-16-158354-4>

Непуну годину дана после објављивања енглеског издања књиге *Philo of Alexandria: An Intellectual Biography* (London: Yale 2018), ауторке Maren Niehoff, етаблираног стручњака на пољу истраживања Филона Александријског, немачко говорно подручје обogaћено је преводом овог дела. Дело Филона из Александрије последњих деценија обрађивано је интензивно и из многих углова. Значајан за јудаизам другог храма, ренесансу грчке културе у периоду римског принципата („Друга софистика“), рано хришћанство, неоплатонизам и стоицизам римског периода, као и политичку историју римског царства (у контексту проучавања дела Јосифа Флавија), Филон Александријски је комплексан мислилац чије наслеђе не престаје да заокупља истраживаче из разних научних области. О томе сведочи велики број нових превода његови дела,

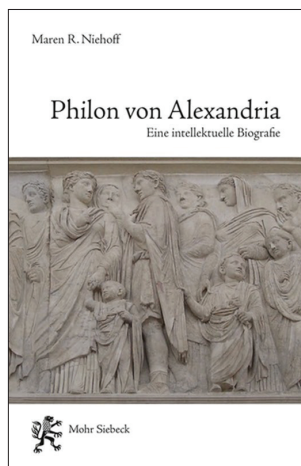
уводна и монографска литература и непрегледан број научних чланака. Међутим, покушај писања (интелектуалне) биографије је до сада изостао. Разлози за то су једноставни: чињеница је да је Филон мало писао о себи, али и да су његови савременици и потоње генерације мало писали о њему. С друге стране, он је иза себе оставио један од најобимнијих опуса антике, опробао се у различитим књижевним жанровима и темама. М. Ниhoff се одлучно прихватила да попуни ову празнину у секундарној литератури везаној за Филона из Александрије и у једној релативно обимној монографији понудила сопствено виђење Филоновог интелектуалног развоја који перманентно комбинује и контекстуализује са оним што је историјски поуздано познато из његовог живота.

Књига је подељена на уводно поглавље, три велике целине и

епилог. Ауторка излаже Филонову интелектуалну биографију уназад, од Рима ка Александрији, од „позног“ до „раног“ Филона, од Филона „историографије“ до Филона „коментара на Писмо“, од Филона који се обраћа широј римској читалачкој публици, до Филона унутарјудејских дебата у Александрији, од Филона склонијег стоицизму, до Филона платонистичких схватања. После уводних излагања следи прво поглавље под насловом „Филон као посланик и писац у Риму“ (29–105) у коме је у фокусу Филон у Риму, његова самостилизација у сопственим историографским делима, његово сагледавање римске моћи и јудејства унутар моћног царства, као и римска филозофија међу Јудејима. У другом поглављу под насловом „Филонова ‘Излагања’ у римском контексту“ (109–200) теме су везане за Филоново дело „Излагања“ које је написано у апологетске сврхе, у циљу побијања Апионових оптужби и придобијања шире римске публике за позитиван став према јудејским обичајима. У том делу Филон развија теологију стварања света у контексту монотеизма, посвећујући се стоицизму (нарочито у погледу етике) знатно више него у својој раној, александријској фази. Филон представља ликове свог народа у библијским приповестима као високо моралне особе, а јудејске праксе и обичаје као исправне и подобне. Универзалне вредности јудејства долазе до изражаја. Тре-

ће поглавље „Млади Филон у кругу александријских Јудеја“ (203–286) враћа Филона у Александрију његове младости, писца „Алегоријских коментара“, питомца александријске традиције коментара, више „платонизујућег“, него „стоицизујућег“ мислиоца, који се обраћа својим сународницима и у свом мисаоном путу антиципира религијског мислиоца неоплатонизма Плутарха. Књига се завршава кратким епилогом и са два додатка: „Хронологија Филоновог живота и дела“ и „Да ли је Филон написао један алегоријски коментар на прву главу Постања?“, пошто „Алегоријски коментар“ почиње са Пост. 2, 1.

Анализа Филоновог лика и дела се у приложеној монографији се креће од Александрије до Рима. Филон није пуно путовао. Једина позната путовања из његовог живота су посланство и боравак у Риму (38–41. после Христа) и једна краћа посета храму у Јерусалиму. Почети његове књижевне делатности везани су за Александрију где пише своје коментаре на јудејску Библију, дебатује са својим јудејским савременицима на теме тумачења Писма и негује претежно неоплатонистички дискурс, иако са јасним примесима стоицизма. У тој раној фази Филон користи књижевне врсте типичне за александријску традицију. Иновативан је на пољу јудаизма, пошто по први пут развија јудејску религијску филозофију која мисли о Богу у

апстрактним категоријама и души као нечем што тежи да умакне материји. При тумачењу јудејског Писма примењује алегорезу и на тај начин интерпретира јудејску веру у

контексту ширег културолошког наслеђа града Александрије. Овај Филонов приступ оставиће снажан утицај на каснија интелектуална кретања у Александрији, нарочито на Климента и Оригена. Известан заокрет у Филоновом делу догађа се за време и после његовог дужег боравка у Риму, о којем нажалост не постоје поуздани подаци. Не зна се нпр. у којој мери се Филон могао служити латинским језиком и узимати учешће у интелектуалним догађајима града. У сваком случају, александријско посланство Гају Калигули, чији је Филон био члан, извело је га је контемплативног дискурса родне Александрије и увело у политички свет Римског царства. Теоријске рефлексije све више уступају место практичној етици. Нови интелектуални и културни миље у коме се нашао недвосмислено ће одредити даље Филоново мишљење. Он ће од тада користити нове књижевне врсте и тражити нова изражајна средства.

Стоицизам је у Риму доминантни правац мишљења и Филон ће све више усвајати његове моделе. Пред њим је велики изазов да јудејство представи римској интелектуалној елити — да покаже да Јудејци партиципирају у општем моралном кодексу света заснованој на општој творевини, да су дисциплиновани и лојални грађани Римског царства. Промена публице којој се обраћа, промена избора књижевних врсти и интелектуални изазови светске метрополе наново ће профилисати Филона као писца и мислиоца. За разлику од раних дела (Алегоричких коментара и *quaestiones et solutiones*), друга фаза Филонове делатности обележена је другачијим књижевним врстама (историјски списи: *Legatio ad Gaium* и *In Flaccum*, низ философских трактата и *Излагања Закона*). Прва су била углавном инволвирана у унутар-јудејску дебату, док су друга претежно апологетског карактера. Сходно томе, избор нових књижевних врста тесно је повезан са другачијим ангажманом интелектуалног рада Александринца. Боравак у Риму је био у тој мери инспиративан за Филона да је готово половину свога опуса написао у релативно кратком периоду (41–49. после Христа).

Монографија о којој је реч баца ново и занимљиво светло на личност и дело Филона Александријског. Разликовање раног и позног Филона од велике је помоћи приликом читања његових дела.

Филон се показује као изразито слојевит али и постављеним сврхама прилагодљив мислилац. С једне стране, његов идентитет је комплексан: он је јелинофони Јудејац који делује у мултикултуралном свету Римског царства; с друге стране, он, нарочито после погрома Јевреја у лето 38. у Александрији, све више увиђа потребу да јудејство широј публици Римског царства представи на нови начин. Међутим, у свим својим трагањима за ефикасним изразом, Филон

остаје верујући Јеврејин, који, било коју књижевну врсту да користи и било којим философским системом да се служи, наглашава улогу Бога откривеног у Писму. Тај принцип постаће модел мишљења за многе оце и учитеље Цркве.

Предраг Драгутиновић
(pdragutinovic@bfspc.bg.ac.rs)
Православни богословски факултет,
Универзитет у Београду

□

Jörg Frey, *Theology and History in the Fourth Gospel. Tradition and Narration*

Waco, Texas: Baylor University Press, 2018

257 стр. ; 21 cm

ISBN: 978-1481309899

Јорг Фреј, професор Новог Завета на Теолошком факултету у Цириху и један од водећих стручњака за Еванђеље по Јовану и јовановске списе уопште, недавно је новозаветну науку обогатио још једном запаженом студијом која представља прерађену верзију предавања која је држао у јануару 2018. на Универзитету Јејл у оквиру циклуса Yale Shaffer Lectures. Професор Фреј се у својој књизи

фокусира на кључно питање на пољу истраживања Еванђеља по Јовану, а оно се тиче односа историје и теологије у овом тексту. У оквиру проучавања Еванђеља по Јовану често се срећу непомирљиво поларизоване позиције: с једне стране, постоје истраживачи који овом Еванђељу одричу историјску валидност, читајући га искључиво као теолошки наратив који не нуди релевантан историјски ма-